

प्रो. लक्ष्मणराव सरदेसायांले कथेंतली

प्रादेशिकताय

(पयलो वांटो)

डॉ. बाळकृष्णजी कानोळकार

साहित्यांतली प्रादेशिकताय:

प्रादेशिकताय हें एक वाङ्मयीन 'मूल्य' न्हय ती एक 'प्रवृत्ती' अशें मानतात. वाङ्मयीन अपरिहार्यतेंतल्यान प्रादेशिक साहित्याची निर्मणी जाल्या, अशें म्हणटात. जागतिक वाङ्मयांत रोमॅंटिसिझमची जी चळवळ निर्माण जाली तातूंतल्यान प्रादेशिकतायेचो अवतार साहित्यांत जालो हें मत आतां सगळ्यांनी मानून घेतलां. उद्देगीक कांती आनी शारीकरणाच्या प्रचंड वेगाक लागून उप्राशिल्ले सैमाचे इबाडणुके आड रोमॅंटिसिझमान आपणायल्ले 'सैमपुजे'चे व्हडवीकायेंत एकाद्रें हाचें मूळ आसूं येता. परंत ह्या सोदनिबंदलेखकाक हें मत पुरायपणान मान्य ना. हाचें कारण म्हळ्यार ताका अशें दिसता को प्रादेशिकताय ही एक प्रवृत्ती अशें मानलें जाल्यार ती रोमॅंटिसिझमापरस वास्तववादाक चड लागींची आसा. सविस्तर विस्काटावणेवरवीं हें मत सिद्ध करूं येत. परंत ह्या सोदनिबंदाचो तो विशय नाशिल्ल्यान फकत एक-दोन देखी दिवन हो विशय हांगाच सोपयतां. ब्रेट हार्ट (१८३२ पसून १८९०) ह्या अमेरिकन कथाकारान प्रादेशिक कथेची म्हूर्तम्हेड जागतिक वाङ्मयांत उभारली. ताणें आपणाले कथेंतल्यान प्रादेशिक वातावरण (Local Colour) उबें कलें. ब्रेट हार्टचे कथेन प्रादेशिक जिणेचें मळ कथेक उक्तें करून दिलें. ते पयलीं प्रोपणीत तंत्रनिष्ठेचे प्रायोगिक अवस्थेंत अमेरिकन कथा फकत नगरी परिघाभितरूच वावुरताली. अमेरिकन क्रांती उप्रांतच खासा अमेरिकन प्रादेशिक जिणेकडेन तिचें लक्ष गेलें. ब्रेटचे कथेचे पयशिल्ले परिणाम अमेरिकन कथेचेर जाले. तिच्या क्षितिजाचो विस्तार जालो. जे भुयेंतल्यान जीण साकारिल्ली ते भुंयेलागीं जोडिल्लें नातें तिका कस दिवपी थारलें. हे संबंदान 'Great American Short Story' च्या प्रास्ताविकांत स्टेगनर (Stegner) म्हणटा, "It gave it (the story) a vastly extended range of subject matter. Local Colour movement was essentially a many-branched journey of national discovery." (१)

ह्याच संदर्भांत कथेच्या विकासाविशींचें आपणालें मत उक्तायतना डॉ. इंदुमती शेवडे म्हणटा: "आधुनिक कथानिर्मणेक नेमाळ्यांनी हातबोट लायलां. ताकांलागून पयली कथा ही 'नागर'

आसता. विकासाचें पयले आबडखाबड अवस्थेंत आशीकुशी लागसारचे शिमेमेरेभितरल्या वाठारांतच तिचें लक्ष केंद्रित जाल्लें दिसून येता. आपणाल्या स्वतंत्र अस्तित्वाची सुलूस लागले उप्रांत आपणाले आबड खाबड कुडीक घांसून पुसून आकाराची सोबितकाय हाडपाची खटपट (Form Consciousness) ही कथेची दुसरी अवस्था. तंत्रांतल्यान शारीरीक बळगें मेळ्ळेल्याउप्रांत जिणेलागीं खोलायेन संपर्क सादपी तिची तिसरी अवस्था. हे तिसरे अवस्थेंत त्या त्या देशांतल्यो कथा आपणाले देश्य, प्रादेशिक जिणेंतल्यान नवो कस मेळोवपाच्या प्रयत्नांत दिसतात.” (२)

वयर केल्ले विस्कटावणेंत डॉ. इंदुमती शेवडे हांणी ‘जिणेलागीं खोलायेन संपर्क सादपाचो’ उल्लेख केला तो विशेष म्हत्वाचो दिसता. कारण वास्तववाद लेगीत ‘जिणेलागीं खोलायेन संपर्क सादपाचो सतत प्रयत्न करीत आयला.

ह्या संदर्भांत दुसरी एक नांवाजती देख दिवची जाल्यार ती Thomas Hardyची दिवची पडटली. इंग्लंडांतल्या वेसेक्स परगण्यांतले ‘लोकजिणे’चो ताणें सर्वांगान तळथांव घेवपाचो प्रयत्न आपणाल्या कादंबऱ्यांतल्यान केला. हार्डीच्यो कादंबऱ्यो उत्कृष्ट प्रादेशिक कादंबऱ्यांच्यो (Regional Novels) देखी म्हूण मान्यतायेक पाविल्ल्यो आसात. ‘वास्तववादी कादंबरीची विकास पाविल्ली अवस्था’ म्हण प्रा. श्री. के. क्षीरसागर हांणी प्रादेशिक कादंबरीचो उल्लेख केला. (३)

तेन्ना प्रादेशिकतायेचो अवतार रोमॅटिसिझमांतल्यान काय वास्तववादांतल्यान जाला ह्यासंबंदान खासा संशोधन जावप आवश्यक आसा. कारण त्या त्या वाठारांतले जिणेलागीं प्रत्यक्षांत संपर्क आयले बगर फकत ‘कल्पनाशक्ती’च्या बळग्यार तिचें यथार्थ चित्रण अशक्य आसा.

मराठी साहित्यांत ही प्रादेशिकतायेची प्रवृत्ती तशें पळोवंक गेल्यार उसरांच आयली. ‘आधुनिक मराठी साहित्याच्या पूर्वकाळांत प्रादेशिक वा गांवगिरे जिणेची चित्रणां पतीक म्हणटात तशीं दिश्टीक पडटात. फकत रूच बदलुपाखातीर म्हण तांचो वापर केल्लो दिसून येता.’(४)

१९२० उपरांत महात्मा गांधीन देशाच्या समाजकारणाचो आनी राजकारणाचो प्रवाह गांवाकडेन वळयलो. ‘गांवांनी चलात’ असो आदेशच तांणी आपणाल्या अनुयायांक दिलो. ग्रामसुधार, ग्रामोद्धार, खादी, ग्रामोद्योग, दलितोद्धार, अस्पृश्यतानिवारण हे सारके कार्यावळींनी साबार गांवगिरी जीण धवकील्लेवरी जाली. थंय गेल्ल्या आनी राबितो करून राविल्या शिकिल्ल्या लोकांक ‘गांवा’चें एक नवदर्शन जालें. नव्यानूच ‘गांव’ आनी ‘गावगाडो’ समजून घेवपाचो ते प्रयत्न करूंक लागले. ह्या प्रयत्नांतल्यानूच गावगिऱ्या वा प्रादेशिक साहित्याक सगळ्यांत पयली वाचा फुटली. इल्ली इल्ली करून पूण निश्चितपणान अशे तरेच्या साहित्यांत भर पडूंक लागली. साधारणपणान १९२६च्या दरम्यान ह्या साहित्याचे निर्मणेक प्रारंभ जालो. हें साहित्य चडांतचड वास्तव आनी जीवनदर्शी

करपाचो आनी नव्या अविष्कारपद्दतीची येवजण जाणविकायेन करपाचो प्रयत्न साबार लेखकांनी केलो. हे साहित्यनिर्मणेचे प्रक्रियेंत 'जानपद साहित्य', 'प्रादेशिक साहित्य', 'गावगिरे साहित्य' अश्यो संकल्पना आनी पारिभाशिक संज्ञालेगीत इल्ल्यो इल्ल्यो करून निर्माण जाल्यो. समीक्षावेव्हारा मजगतीं तांचो सोयीप्रमाण आनी जायते फावटीं मेकळो वापर जातालो. परंत तांचेसंबंदान जितली स्पश्टताय आनी काटेकोरपणा आसूंक जाय आशिल्लो तितलो पळोवंक मेळना.

प्रो. लक्ष्मणराव सरदेसाय हे प्रादेशिक कथाकार म्हण सर्वमान्य जाल्ले आसात. तेन्ना तांचे कथेच्या संदर्भात 'प्रादेशिकताय' हे संकल्पनेचें स्वरूप आनी तिची विस्कटावणी थोड्याभोव तपशिलान समजावन घेवप ह्या सोदनिबंदाच्या विशयाचे नदरेंतल्यान उपेगाचे थारूं येता.

'प्रादेशिकताय' ही संकल्पना हालीं साराची आसा असो समज आसा. परंत मराठी आनी भारतीय वाङ्मयांतलेगीत तिच्यो अस्तित्व कुरवो बद्द पुर्विल्ल्या काळापसून पळोवपाक मेळटात. हे संदर्भात डॉ. मदन कुलकर्णी म्हणटात, 'तशें पळोवंक गेल्यार मराठी वाङ्मयांत 'प्रादेशिकताय' तशी नवी गजाल नाशिल्ली. संस्कृत नाटकांनी विशिश्ट पात्रां विशिश्ट भाशेंत उलोवचें असो दंडक आशिल्लोच. संत वाङ्मयांतल्या 'कांदा, मुळा भाजी, अवधी विठाई माझी' आनी 'आम्ही वारीक वारीक' अशें म्हणपी सावता माळी आनी सेना न्हावी हे असलेच भाशेचो उपेग करताले. लावणी वाङ्मय आनी पोवाड्या भितर भास आनी विचार ह्या दोनूच नदरांनी प्रादेशिकताय मेळटा' (५)

आधुनिक मराठी वाङ्मयाच्या कालखंडांत साधारणपणान १९२६च्या सुमाराक प्रादेशिक जिणेचें चित्रण जावंक लागिल्लें. कविता आनी कथेवटयां तिचें प्रथम उक्तावण जालें. वि. स. सुखटणकार हे पयले प्रादेशिक कथाकार म्हण आता सर्वयमान्य जाल्यात. तांणी आपणाली 'कट्टु कर्तव्य' ही पयली कथा १९२६ वर्सा बरयली. (६)

तांगेलो 'सह्याद्रीच्या पायथ्याशी' म्हळ्यार 'आजकालचा गोमंतक' हो 'आठ प्रादेशिक कथांचो संग्रह'. १९३१ वर्सा उजवाडाक आयलो आनी तेउपरांत आयजपावेतो प्रादेशिक साहित्याची निर्मणी अखंडीतपणान जायत आयल्या. 'प्रादेशिक' ही संज्ञा आनी संकल्पना मराठी भाशेंत प्रथम सुखटणकरांनी जाणिवपूर्वक हाडली. आयज ती सर्वयमान्य आनी रूढ जाल्या. परंत 'प्रादेशिक' ही संज्ञा आपणें १९३० वर्सा मडगांवां (गोंय) संपन्न जाल्ल्या महाराष्ट्र साहित्य संमेलनाच्या वेळार आयकल्ल्याचे कविवर्य बाकीबाब बोरकार हांणी सांगलां (७) आनी आपणें ती 'सह्याद्रीच्या पायथ्याशी' ह्या कथांशेल्याच्या संदर्भांतूच आयकिल्ल्याचें तांणी सांगलां.

प्रदेश म्हळ्यार कितें? हे विशींची व्याख्या विस्कटावणेच्या ओगान फुडे येवचेलीच आसा तेन्ना ताची पनरुक्ती टाळून अशें म्हणूं येता की तो एक भूगोलीक 'एकक' आसा. मुळ्यां गांव हो

एक गावगिरी ल्हानसो वाठार. साबार गांव मेळून जनपद आनी एक वो साबार जनपद मेळून प्रदेश जाता अशें म्हणूं येता. प्रदेशांत नगरांलेगीत येतात. परंत 'संस्कृतिक भिन्नताये'क लागून तांचो जनपदाभितर आनी देखून प्रदेशांत आसपाव जावंक शकना. पुर्विल्ल्या काळासावन हो भेद चलत आयला.

ह्या नगरांचे फाटभुंयेचेरूच 'प्रदेश' ही संकल्पना समजून घेवची पडटली. 'नगर', 'अभिजन संस्कृती'चे केंद्र जाल्यार 'ग्राम' 'लोकसंस्कृती'चे केंद्र... नगर वा पूर हें तथाकथित अर्थान संपन्न, समृद्ध आनी सुसंस्कृत. विंगड विंगड उद्देगधंद्यांनी गजबजिल्लें आनी वेवसाय - वेव्हारांनी घुस्पागोंदळांनी भरिल्लें ते नगर आनी शेतकाम आनी गावगिरे उद्देग हातूंत गुल्ल आनी साद्यासरळ दिवपाघेवपान नटिल्लें तें ग्राम. पुर्विल्ल्या काळाचे नगराचें स्वरूप स्पश्ट करपी पं. महादेवशास्त्रींच्या 'भारतीय संस्कृतिकोशा'तली हे विशींची नोंद महत्वपूर्ण थारता. " देवळां, प्रसाद, तरातरांचीं निवासस्थळां, सभाघरां, पाठशाळा, लांबरुंद रस्ते, मनभुलवणीं जादिनां, अश्या साबार गजालींनी भरिल्ले अशे वसणुकेक नगर म्हणटात." अशें सांगून "वेपारउदीमान निपूण आशिल्ल्या चारूय वगाच्या लोकांनी घडिल्लें, साबार जातीच्या लोकांनी भरिल्लें... अशें थळ, ताका नगर म्हणचें." (८) ही विष्णुपुराणांतली 'नगरा'ची व्याख्यायबी तांणी उद्धृत केल्या.

प्रादेशिकताय : संकल्पना आनी स्वरूप :

प्रादेशिकताय ही आयज मराठी साहित्याक प्राप्त जाल्ली एक विशेशताय आसा. निसर्गिक आनी सांस्कृतिक वातावरणाक म्हत्व दिवपी अशी ती एक प्रवृत्ती आसा. सामाजिक - सांस्कृतिक (Socio - Cultural) चित्रण अशें तिचें स्वरूप आसा. 'प्रादेशिकताय' हें इंग्लेजींतल्या 'Regional' उतराचें पर्यायवाची उतर. इंग्लेजींतलें 'Region' हे संज्ञेपसून तें जल्माक आयलां. 'Region' हे संज्ञेखातीर मराठी भाशेंत 'प्रदेश' अशी संज्ञा पर्याय म्हण वापरतात. ह्या अर्थाचेंच 'वाठार' अशेंलेगीत एक उतर पोरणे मराठींत मेळटा. 'Region' ही थळवाचक संज्ञा न्हय, ती थळदर्शक संज्ञा ही गजाल मतींत घेवची पडटली. ताची अर्थव्याप्ती मराठींत वापरांत आशिल्ले 'प्रदेश' हे संज्ञेपरस कितलीशीच व्हडली, ही गजाल लेगीत मतींत घेवची पडटली. मराठींत 'प्रदेश' ही संज्ञा एक प्रांत, एक वांटो ह्या अर्थान वापरतात. थळविशेशताय, चालचलणूक आनी समजूत असल्या गजालींचे नदरेंतल्यान असल्या ल्हानव्हड वाठारांखातीर मराठींत हें उतर वापरतात. देखीक: कोंकण, विदर्भ, मराठवाडो, खानदेश. 'प्रदेश' हे संज्ञेची व्याख्या करतना मदन कुलकर्णी म्हणटात, 'प्रदेश म्हळ्यार खासा भूंय वाठारांतलो विशिश्ट सैम आशिल्लो आनी लोकजिणेचेर धेंक गाजोवपी

प्रभावी असो घटक.'(९)

ह्या 'प्रदेशांत शारांचो लेगीत आसपाव जाता. परंत 'प्रादेशिकतायेंत तांचो आसपाव जायना. हाचें कारण म्हळ्यार तीं आधुनिक विज्ञान आनी तंत्रगिन्यानप्रधान उद्देग संस्कृतायेचीं केंद्रां आसतात आनी ताकालागून तांणी 'प्रादेशिकताये'ची विशिश्टताय वगडायल्ली आसता. " मनान हीं शारां प्रादेशिकतायेपसून पयस पाविल्लीं आसतात. ताकालागून शार चित्रणापसून प्रादेशिक चित्रण पयस आसता." (१०)

हाचोच अर्थ असो जाता की प्रादेशिकताय ही फकत थळदर्शक संज्ञा न्हय, ती 'थळविशिष्ट मानसिकता दर्शक' संज्ञा. त्या त्या खाशेल्या प्रदेशाची मानसिकताय हे संज्ञे वरवीं उकती जाता, रूप घेता. 'नगर' वो 'शार' आनी 'प्रदेश' हांकां एकामेकांपसून वेगळावपी जर कितें आसत जाल्यार ती ही 'मानसिकताय'च. हे वेगळावपाचे प्रक्रियेंत दुसरो म्हत्वाचो घटक म्हळ्यार 'नगर-विशिष्ट मानसिकताय'. 'थळविशिष्ट मानसिकताये'चो आदार थंयसल्ली लोकसंस्कृती आसता जाल्यार 'नगरविशिष्ट मानसिकताये'चो आदार आसता आधुनिक विज्ञान आनी तंत्रगिन्यानीतल्यान निर्माण जाल्ली अर्थसत्ता. 'प्रादेशिक' समाजजिणेमजगती 'अर्थ' जगपापुरतो आवश्यक आसलो तरी 'अर्था'क नगरांत आसता तशें अनर्थकारक म्हत्व प्राप्त जाल्लें नासता. उण्याअदीक प्रमाणांत काय जायना, गावगाडो परंपरेन चलत आसता. 'नगरा'चें तशें आसना. थंयसल्ली 'पुराय जीणू'च - व्यक्तिगत आनी सामाजिक-अर्थान नियंत्रीत केल्ली आसता. थंयसल्लें भावजीणलेगीत हातूंतल्यान सुटिल्ली नासता. थंय परंपरेक धारो नासता. आधुनिकतायेच्या स्विकारांत मेळिल्लो नकार हे 'नगरजिणे'चे व्यवच्छेदक लक्षण. ताकालागून 'प्रादेशिकताये'चो सगळ्यांत म्हत्वाचो निकश 'थळविशिष्ट मानसिकताय' होच आसचो पडटलो.

फकत 'सैम चित्रणा' वरवीं प्रादेशिकताय उक्ती जांवक शकना. सैम-चित्रण, भौतिक प्रदेशाचो देखाव (Landscape) हाच्या सांगातान थळावी लोकसंस्कृताय, लोकभास आनी भुंयमोग हांच्या एकवटिल्ल्या अविशकारांतल्यानूच 'प्रादेशिकताय' आकाराक येता. थळविशिष्ट लोकांच्यो आपउक्तावणेच्यो पद्दती, तांची भास, लय, कल्पनाशक्त आनी प्रतिमा-प्रतिकांच्या आदारान प्रादेशिकतायेचें रूप जल्माक येवं येता. ताकालागूनूच प्रादेशिकतायेक तेंको दिवपी असो आग्रो धरतात की, 'लोकसाहित्य, लोकभास- बोली आनी पुरातन-लय ह्याच साधनांवरवीं प्रादेशिक साहित्याक लोकसंस्कृतायेची विस्कटावणी करपाची आसता. तीच ताचें अविभाज्य आंग आसता आनी अशें प्रादेशिक साहित्यूच वास्तववादी, घटनात्मक, वस्तुनिष्ठ आनी विलक्षण (Quaint) आसता.'

(११)

खाशेल्या प्रदेशाच्यो प्रदेशविशिष्ट अश्यो कांय अडचणी आसतात. तांचेभितर सैमीक आनी मानवी, संस्कृतीक आनी अर्थीक, सामाजीक आनी वंशीक, धार्मीक आनी राजकी, नैतीक, भाशीक अश्यो तरेकवार अडचणी; तांतूतल्यान उप्रासपी अंतर्विरोध, जुळपी-तुटपी नातेसंबंद आनी हितसंबंद भुगोलीक आनी सैमीक स्थिती, लोकजिणेचेर आनी जनमनाचेरूय लेगीत जावपी तिचो परिणाम, थंयसल्ली परंपरानिष्ठताय आनी रुढीबद्दताय, मागशिल्लेपण आनी अर्दमागाशिल्लेपण, वृत्ती-प्रवृत्ती ह्या आनी अशे तरेच्या हेर आंगांतल्यान प्रादेशिकताय रुप घेयत आसता.

साहित्यनिर्मणेखातीर (मुखेलपणान कथा साहित्य) एकाद्र्या प्रदेशाची (वाठाराची) निवड केलेउपरांत त्या वाठारांतले सैमीक सृश्टीच्या यथातथ्य चित्रपासांगातानूच थंयसल्ली समाजजीण, चालचलणूक, परंपरा, श्रद्धा हांचे, तेचप्रमाण थंयसल्ले चालंतभाशेचें (बोलभाशेचें) पडबिंब त्या साहित्यांत पडिल्ल्यान प्रादेशिकतायेच्या तत्वाचेर आनी अपरिचित गुणविशेशांचेर उजवाड पडचो आशी आस्त प्रादेशिक साहित्याकडल्यान आसता.

प्रादेशिकताय आनी ग्रामीणताय:

‘प्रादेशिकताय’ आनी ‘ग्रामीणता’ एकामेकांच्यो पर्यायवाचक संज्ञा जांवक शकनात. प्रादेशिकतायेचे जायते निकश ग्रामीणतायेकूय लागू जातात, दोनांभितल्ली साबार तत्वांलेगीत एकासारकीच आसात, तरी ग्रामीणताय आनी प्रादेशिकताय एकामेकांक पर्याय जावंक शकना. गांवगिरो वठार लेगीत शारापसून, उद्दोगीक केंद्रापसून, आधुनिक संवसारापसून पयस आसता. थंयसल्ले लोकजिणेक नगरी जिविताच्या प्रभावाखाला सुदारणा आनी विकासाच्या काळांत नवें रुप प्राप्त जालें तरी ‘कृषीप्रधानता’च ते जिणेची मुखेल आदारशिळा. परंत प्रादेशिकतायेची आदारशिळा एकली ‘कृषीप्रधानता’च आसना. ‘लोकसंस्कृती’ हो तिचो मुखेल आदार आसता. तेचप्रमाण ‘ग्रामीणताय’ ही मुखेलपणान व्यष्टीसंदर्भी (individual related) संज्ञा जाल्यार ‘प्रादेशिकताय’ समष्टेसंदर्भी (Society Related) संज्ञा. प्रादेशिकतायेंत समूह केंद्रस्थानी आसता जाल्यार ग्रामीणतायेचो विचार व्यक्तीसापेक्ष करचो पडटा. गावगिऱ्या साहित्यांत व्यक्तिचित्रणाक चड म्हत्व आसता. व्यक्तीच्या माध्यमांतल्यान ‘ग्राम’ चित्रण सादप हें थंय मुखेल उद्दिश्ट आसता जाल्यार ‘प्रादेशिकतायेंत’ प्रदेश चित्रणांतल्यान – समूहचित्रणांतल्यान – व्यक्तीजिणेचो सोद घेवचेलो प्रयत्न जाता. अशे तरेचें हें दोनूय संकल्पनांचें ‘जुंवळ’(युग्म). वयलेवयर पळोवप्याक तांचेमजगती खंयचेच तरेचो वेगळेचार दिसून येवचो ना. परंत सुक्षीमपणान, सापेक्षतायेन सोद घेयत जाल्यार दोनांय मजगतीचो वेगळेचार जाणवल्याबगर उरचो ना. ताकालागुनूच दोनूय संकल्पना एकादुसऱ्याचो पर्याय जावंक शकनात. प्रा. गाडगीळांली पद्दत वापरून सांगचें

जाल्यार अशें सांगू येत की, प्रादेशिकता हें एक खूप व्हडलें वर्तुळ आनी ग्रामीणता हे ताच्या परिघावयलें एक ल्हानशें वर्तुळ.

'प्रादेशिकताये'च्या परिघाचेर अशीं जायतीं ल्हान वर्तुळां आसूं येतात. देखीक दलित साहित्य, उपनगरी, झोपडपट्टी, थळावो कोर (Local Colour) बी. खंयच्याय 'प्रदेशा'भितल्ल्या गावगिन्या मनशाची मानसिकताय एकासारकीच आशिल्ली पळोवंक मेळटा. तेच प्रमाण विंगडविंगड प्रदेशांतल्या समाजांची, व्यक्तींची मानसिकताय एकासारकी उरना. आसुंकूच शकना. कारण, थंयसल्ली 'लोकसंस्कृती' विंगड विंगड आसता.

साकळील्ल्या वाड्मयाक प्रादेशिकतायेक लागून 'नाविन्य' आयलें. 'वास्तवतेची परगटावणी' सहज शक्य जाली. मेल्ल्या आनी मरूक पाविल्ल्या साहित्यांत पर्थून प्राण भरलो. डॉ. आदर्श सक्सेना हांणी हाचेर जुस्त उजवाड घाला. ते बरयतात, 'कादंबरीचो इतिहास गवाय आसा. जेन्ना येवरोपांत नागरीजिणेचें चित्रण आपले तेंगशेर पाविल्लें तेन्ना वाचप्यांक बेळशेल्ल्याचो अणभव येवंक लागिल्लो. हाचो परिणाम म्हण आशिया आनी आफ्रिका हांगासल्ल्यान जातीचो आदार घेवन कादंबऱ्यो बरवपाक लागले. हे तरेच्या कादंबऱ्यांनी येवरोपी वाचप्यांक बंद वातावरणामजगतीं येवपी ताजे वाऱ्याचे झोतीचो अणभव मेळ्ळो.' (१२)

प्रादेशिक साहित्यांत 'प्रादेशिकताये'ची अपरिहार्यता प्रतिपादन करता आसताना 'पाचोळा'कार प्राचार्य रा. रं. बोराडे हांणी एक धोक्याची शिटकावणी दिवन दवरल्या. ते म्हणटात,

'मनशाची कात कडेक काडून जेप्रमाण आमी त्या मनशाचो विचार करूंक शकनात, तेचप्रमाण तो विशिष्ट प्रदेश (वाठार) कडेक दवरून त्या प्रदेशांतल्या व्यक्तीचो विचार आमी करूंक शकनात. ज्या वाठारांत त्यो जल्म घेतात, वाडटात, त्या वाठारांतलें सैम, थंयसल्ल्या लोकांचे आचारविचार, सामाजिक संकेत, ह्या सगळ्यांचो संस्कार घेवनूच तांची जीण घडिल्ली आसता. थंयसल्ले मातयेनूच त्या व्यक्तिमनाक जल्म दिल्लो आसता. तांच्या शिरंत्रा कणकणीं तें उदक भरशिल्लें आसता. तांचे कातीचो कोर लेगीत थंयसल्ल्या हवामानानूच तांकां दिल्लो आसता. तांच्या मनाचो धर्म हो थंयसल्ल्या सैमानूच घडयिल्लो आसता. फुडेंफाटीं हो वाठार तांणी सोडलो तरीय लेगीत तांच्या मनाचे हे धर्म पुसून वचनात. प्रादेशिकता अपरिहार्य आसता ती ह्या अर्थान. प्रादेशिकतायेची उखलापी जाणविकाय मात लेखकाक आसूंक फावना.' (१३)

प्राचार्य बोराडे हांची शिटकावणी म्हत्वाची आसाच, ते भायर प्रादेशिक लेखकान हें लेगीत मतीत घेवंक जाय की, साहित्यांत प्रादेशिकताय आसची पडटा, प्रादेशिकतायेंत साहित्य न्हय. हे विशीं डॉ. आनंद यादव हांणी 'द्विस्तरीय निकष व्यवस्था' (दोन पांवड्यावेली निकष वेवस्था) सांगिल्ली आसा. ते म्हणटात,

‘प्रादेशिक कादंबरीखातीर ‘दोन पांवड्यावेली निकश वेवस्था’ आपणावची पडटा. (१) पथ्यवेवस्था आनी (२) मूल्यवेवस्था. ‘पथ्य’ हें उतर अणभवद्रव्याची भलायकी, विशुद्धताय दाखोवन दिता. ‘मूल्य’ हें उतर ‘कादंबरी’ ह्या साहित्यकला प्रकाराचें साबार कलात्मक मूल्यमापन दाखोवन दिवपी, तिचो दर्जो थारावपी म्हूण अभिप्रेत आसा.’

ह्या दोन निकशवेवस्थांचो पूर्वात्तर संबंद मानून घेवचो पडटा. ‘पथ्यां’क पाळो दिलो जाल्यार ती ‘प्रादेशिक’ थारतली आनी ‘मूल्यांक’ पाळो दिलो जाल्यार ती कादंबरी थारतली. हाकालागून तिच्या पथ्यांची तपासणी आदीं आनी मूल्यांचे नदरेंतल्यान केल्ली तिची तपासणी उपरांत करप यथार्थ समीक्षावेव्हाराक समा जातलें.” (१४)

प्रदेशिकतायेन कितलेंय नाविन्य आसलें तरी लेगीत एक गजाल मतींत दवरूंक जाय. ती म्हळ्यार,

"Regionalism is not an end in itself, not a literary affection, not an aesthetic credo, but a condition of literary realisation." (१५)

(प्रादेशिकताय अंतिम साध्य न्हय, वाङ्मयीन आकर्षण न्हय, सौंदर्यप्रणाली न्हय तर वाङ्मयीन जाणविकायेची ती एक अवस्था.)

निमण्या दोन अवतरणांतल्यान उक्ते जाल्ले विचार ह्या सोदनिबंदाचे नदरेन लेगीत मार्गदर्शक थारपी अशेच आसात. साहित्याचे निकश वेवस्थेंतले ‘पथ्यां’च्या आदारान आमका प्रो. लक्ष्मणराव सरदेसाय हांचे कथेंतले ‘प्रदेशिकताये’चो सोद घेवप शक्य जातलें, जाल्यार ‘मूल्यां’च्या आदारान तांचे कथेचीं श्रेणी, प्रतवारी थारावं येतली.

(दुसरो वांटो फुडल्या आंकांत)

तमाम लेखकांना कळकळीचे आवाहन:

भारतीय साहित्याचे शिल्पकार कै. (प्रा.) लक्ष्मणराव सरदेसाई यांचे हे जन्मशताब्दी वर्षी. त्यानिमित्ताने ‘अपरांतक’चा मार्च २००४चा अंक ‘लक्ष्मणराव सरदेसाई विशेषांक’ म्हणून काढण्याचा संकल्प केला आहे. तरी कोंकणी व मराठी लेखकांनी त्यांच्याविषयीचे, त्यांच्या साहित्याविषयीचे लेखन- आठवणी, समीक्षा, शोधनिबंध आमच्याकडे पाठवून आम्हास सहकार्य करावे ही विनंती. पसंत साहित्यास योग्य ती प्रसिद्धी आणि शक्य तो मोबदला दिला जाईलच.

साहित्य उशिरात उशिरा २९ फेब्रुवारी २००४पर्यंत पोचेल असें पाठवावे.

आपले सहकार्य अपेक्षीत आहे.

- संपादक